

Fund & Fortid

ARKÆOLOGI FOR ALLE

NUMMER 2 · 2012

SDANYT · NYT FRA FORMANDEN · AKTIVITETSKALENDER · REJSER

SAMMENSLUTNINGEN AF DANSKE AMATØRARKÆOLOGER

Fra løsrevne stumper til videnskabelige data.

– gode råd til registrering og indlevering af detektorfund

En af de store historier i medierne i foråret 2011 var, at museerne er ved at drukne i danefæ. Et mere realistisk billede af situationen er nok, at vi sopper i detektorfund i disse år, men sandt er det, at en stadig stigende mængde danefæ – langt overvejende detektorfund – tilgår Nationalmuseet (fig. 1). Og vejen til landets centralmuseum går i næsten alle tilfælde over lokalmuseerne, således også Odense Bys Museer.

Samtidig med, at den øgede mængde af detektorfund er et nyt, alsidigt og meget væsentligt kildemateriale til belysning af især den sene oldtids og middelalderens samfund, giver de mange fund også betydelige arbejdsopgaver for museernes personale. Det medfører ofte, at der kan gå et længere tidsrum fra finderens indleverer genstanden, til danefæbehandlingen på Nationalmuseet finder sted. Det giver af og til anledning til sure kommentarer fra finderne, som tror at museumsfolkene "sylter" deres sager. I det følgende vil jeg give nogle anvisninger på, hvorledes finderne – amatørarkæologerne – selv kan gøre en indsats for, at arbejdet lettes for museumsfolkene, så genstandene kan komme hurtigere gennem systemerne. Dermed kan finderne hurtigere få tilbagemelding med besked om, hvad de egentlig har fundet.

Vær forberedt – og brug de let tilgængelige redskaber!

Før man drager i felten, er det naturligvis vigtigt at være velforberedt. Inden man starter en afsøgning af en mark, skal lodsejeraftalen selvfølgelig være på plads – herunder aftaler om tidspunkter for adgang til jorden, aftale om informationer om evt. fund til lodsejer mv. Det er også en rigtig god ide at have kortmateriale med ud, så man kan orientere sig i landskabet. Præcise kort eller luftfotos kan man printe fra GoogleMaps (<http://maps.google.com/>), arealinfo

(<http://miljoportal.dk/Arealinformation/>) eller – hvis afsøgningen foregår på Fyn – fra Grundkort Fyn (www.grundkortfyn.dk). De to sidstnævnte sites har diverse typer af kort, herunder matrikelkort. Matrikelnumre er en rigtig god reference at have på genstandsmaterialet, hvis man ikke har et musealt journalnummer på den mark man afsøger. Grundkort Fyn rummer også 15 generationer af luftfotos, og de strækker sig fra 1954 og frem til sidste år. Herfra kan man få mange vigtige oplysninger om landskabet før man starter afsøgningen – og viden til at få en rumlig forståelse af opmålingsdata, når man kommer hjem. På arealinfo kan man endvidere få oplysninger om, hvem der ejer en konkret mark.

Den centrale database over arkæologiske monumenter og fundsteder i Danmark, Fund og Fortidsminder (www.kulturarv.dk/fundogfortidsminder/) bør man naturligvis også se på, inden man går i marken. Så kan man gå med lidt baggrundsviden om, hvad der tidligere er fundet på marken/i området – og man kan undgå at komme til at søge på områder, hvor det ikke er tilladt at foretage detektorafsøgning – f.eks. på eller omkring fredede fortidsminder.

Er man i øvrigt i tvivl om noget, er det en god idé at kontakte det lokale arkæologiske museum (ansvarsområderne fremgår af Fund og Fortidsminder) eller en af de detektorforeninger, der har informative sites på nettet. Især kan det anbefales at læse og følge de etiske regler for detektorafsøgning, som bl.a. Harja (www.harja.dk/news.php), Tellus (www.detektorklubben.dk/?page_id=67) og de bornholmske amatørarkæologer (www.dbabornholm.dk/) har lagt på deres hjemmesider.

Registrering, registrering og registrering!

Hvis de mange genstandsfund skal være andet end blot metalstykker og brokker, skal de ledsages af nogle data om fundsted m.v. Det er vigtigt at holde sig for øje, at når en genstand fjernes fra en mark, starter en langsom nedbrydning af et fortidsminde, fordi genstanden bringes ud af den kontekst, som den er efterladt i – også selv om markredskaber evt. må have flyttet lidt på den. For at sikre, at de indsamlede data har så ensartet en karakter som muligt, vil jeg i det følgende give nogle konkrete anvisninger eller retningslinier. Hvis detektorførerne følger dem, skal vi bruge langt mindre tid på at gennemgå materialet, når det kommer til museet. Dermed kan vi hurtigere få tingene rensat af og give en bestemmelse – og i sidste ende kan danefæhåndteringen på Nationalmuseet blive ekspederet på kortere tid! Ydermere kan man give fundene en større videnskabelig værdi og dermed gøre dem mere velegnede til anvendelse i forskellige forsknings- og formidlingsprojekter. Og det fornemste mål for en amatørarkæolog må vel være at være med til at levere data til et lille stykke Danmarkshistorie!

Kort fortalt – indmål alt!

Som museumsmand er jeg ofte blevet spurgt: "Vil du også have dén målt ind?". Det er vigtigt at pointere, at indmålingen ikke skal foretages for arkæologens skyld, men for at give den fundne genstand en kontekst. Uden en viden om fundstedet er fundet jo bare en "brok", men ved at kunne relatere stykket til andre fund eller et bestemt landskab, kan genstanden i stedet blive til en "brik", der kan være med til at fortælle en historie. Så helt enkelt kan man sige, at det er bedre at måle ti ting for meget ind end én for lidt. Det er også vigtigt at sige, at man kun sjældent kan omgøre det ugiorte. Jeg har

Detektorfundsteders andel af danefæfundsteder 1970-2011

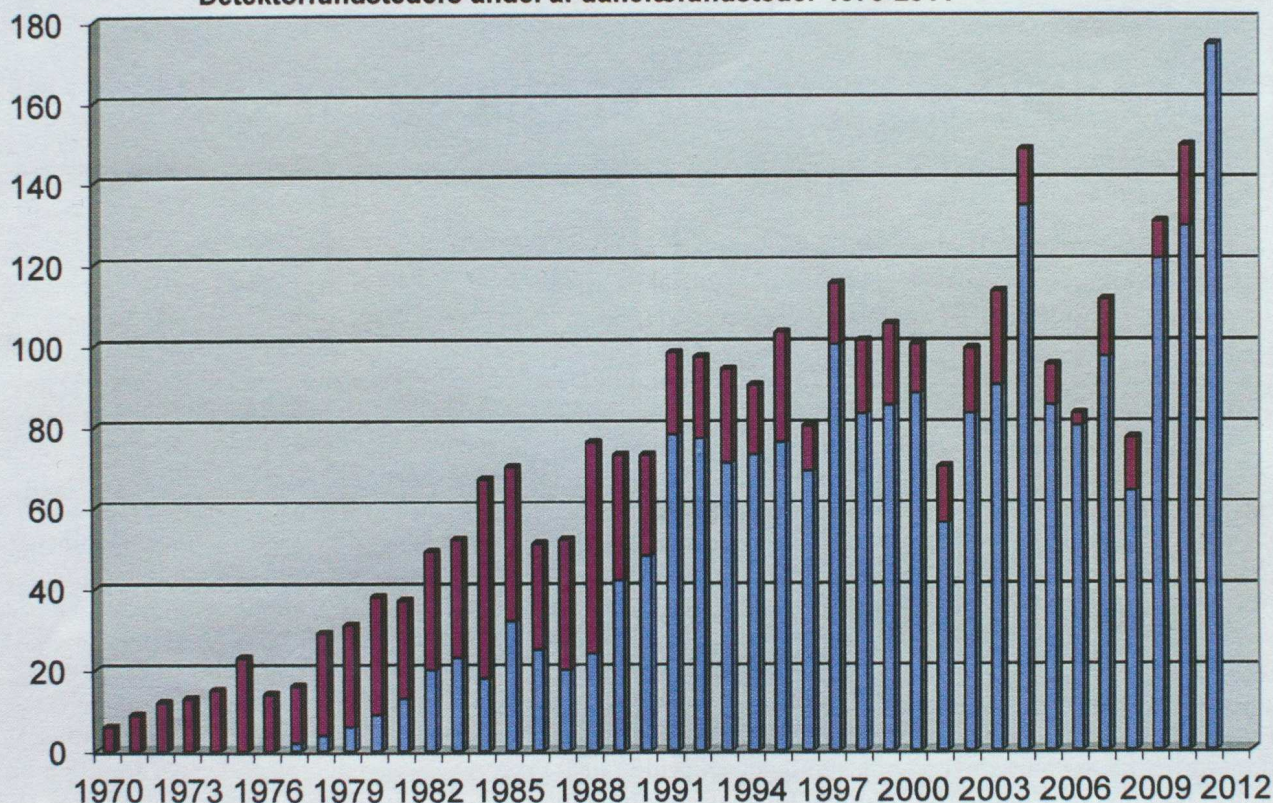

Fig.1. Kurven over Danefæ, der er indleveret til Nationalmuseet mellem 1970 og 2011 dokumenterer klart, at antallet af fundsteder har været eksplosivt stigende, siden det første detektorfund blev indleveret i 1977. Kilde: Peter Vang Petersen/Nationalmuseet.

mange gange hørt påstanden om, at "jeg kan udpege findestedet inden for en meter". Nej, det kan man kun hvis fundstedet er afmærket – at tro noget andet er at snyde sig selv – og vi kan ikke bruge "rekonstruerede måledata" til noget. Hvis man er usikker på afsætningen, er det således meget vigtigt at gøre opmærksom på det, så det kan beskrives i museumssagen.

Grundprincippet for, hvad der skal måles ind, er: Brug den sunde fornuft! En tommelfingerregel kan være, at med mindre der er tale om indiskutabelt moderne skrot (f.eks. ting af aluminium og zink, moderne projektiler og patroner, genstande med gevind, maling eller moderne indskrift mv.), bør ALT hvad man hjembringer indmåles. Således er det mindst lige så vigtigt at dokumentere fundstedet for smelteklumper og metalbarrer som at indmåle smykker og mønter! Med en GPS ved hånden er indmålingsarbejdet jo ikke en proces, der tager lang tid, og i forhold til de ærgrelser manglende måledata kan give når man er kommet hjem,

er det i hvert fald ingenting. Ved hjælp af indmålingsdata får amatører samtidig et spredningskort, som kan sammenholdes med data fra andre personers afsøgning på stedet. Tilsammen kan disse data give et fantastisk overblik over fortidens

Fig. 2. En fremragende måde at dobbelt-sikre sine måledata er ved at tage et billede af GPS og genstanden sammen straks efter fremkomsten. Se også fig. 7. Foto: Claus Jørgensen

En genstands findested skal måles ind med det samme. Det medfører alt for mange fejlmuligheder, hvis man først søger en hel mark af – måske over flere dage – og så vender tilbage for at indmåle fundstederne i én omgang. Markeringspinde kan vælte eller blive fjernet, fordi harerne leger med pindene eller fordi landmanden pludselig ændrer planer og harver en mark på trods af aftale om noget andet. Pindene kan også være umulige at genfinde efter få dage, ligesom påskriften kan være blevet utydelig efter regn.

Vær særligt opmærksom på skatte- og gravfund!

Hvis man under afsøgningen støder på genstande, som ser ud til at stamme fra en opløjet grav (f.eks. ildpåvirkede fibler og brændte knogler) eller et skatte/depotfund (f.eks. flere mønter eller brudsølvstykker inden for et begrænset område), er det ikke tilstrækkeligt at foretage en opmåling med håndholdt GPS. I disse tilfælde er det vigtigt at supplere opmålin-

Fig. 3a og b. I foråret 2011 fandt Benny Pennerup denne pragtfulde celt på toppen af en leret bakke – og ca. 6 m herfra i pløjeretningen en støbetap med "gammel" patina. Han tænkte, at de måske kunne høre sammen og indmålte fundstederne med sin GPS, samtidig med, at fundstederne blev afmærket, så museet kunne foretage en helt præcis opmåling. God idé, for på den måde kan vi bedre dokumentere, at genstandene nok er (dele af) et depot fra yngre bronzealder. Foto: Asger Kjærgaard

gen med en tydelig markering af de enkelte fundsteder og straks kontakte fagfolk, som så har mulighed for at vurdere fund og fundsted og evt. foretage en opmåling med højpræcisionsudstyr (fig. 3a og b). Har man mistanke om, at man er på sporet af et skattefund, er det endvidere vigtigt at indstille afsøgningen efter markering og indmåling af fundstedet. Det skal i den forbindelse understreges, at finderens også får godtgørelse for den del af et evt. skattefund, som måtte fremkomme ved en efterfølgende museal udgravning.

Husk altid at medbringe....

en metaldetektor, selvfølgelig, samt skovl og/eller graveske. Set fra museumsmandens synspunkt er det imidlertid meget vigtigt at gøre opmærksom på, at man også skal forberede registreringsudstyret hjemmefra!

Husk en GPS og vær sikker på, at der er ekstra batterier i tasken, hvis den skulle løbe tør for strøm undervejs! Det er en god ide at checke indstillingen af apparatet inden man tager hjemmefra. Det kan man hurtigt, let og konsekvent gøre ved inden hver tur at måle en kendt position, som

man har gemt i GPS'en. Det kan f.eks. være et kloakdæksel i indkørslen eller et fuglebad i haven! Husk også at sikre, at GPS'en er indstillet til den projektion, som museet ønsker at modtage måledata i. Og hvis man har "gæster" med på afsøgningen, skal man også sikre sig, at deres GPS er korrekt indstillet.

Fundposer – og rigeligt af dem – er det også vigtigt at have med, for hver hjembragt genstand skal ligge i en separat pose. Og heri skal der anbringes en mærkat med en tydelig og entydig identifikation af genstanden, herunder tydeligt nedskrevne koordinater (se nedenfor).

Projektion – indstilling af GPS

Odense Bys Museer anbefaler, at man indstiller sin GPS til den projektion, der hedder WGS 84, men andre museer kan foretrække andre projektioner – spørg dem! Det koordinatsæt, som projektionen WGS 84 giver, svarer til de koordinater, man kan se på Google Maps og Google Earth. Dermed har man mulighed for selv – og straks ved hjemkomsten – at lave sit eget spredningskort og dermed checke, om der skulle være

problemer med koordinaterne. Hvis det skulle vise sig, at man har lavet en skrivefejl, er der således mulighed for straks at få fejlen udryddet så data er korrekte ved indlevering til museet

Opsætning af en Garmin GPS til projektion WGS 84 foregår således.:

Menu	opsæt.	Enheder.
Sæt værdier således		
positionsformat :	hddd.ddd°	
kortdatum:	WGS84	
Distance/fart:	Metisk	
Dybde:		Meter
Temperatur:	Celsius	

Mærkater

Nogle foretrækker at gemme koordinatoplysninger på GPS'en og først overføre dem til fundmærkaterne, når de kommer hjem. Det kræver imidlertid, at man er meget fortrolig med sin GPS og at man fortløbende nummererer de fundne genstande. Hvis man er det mindste usikker på, om man behersker denne fremgangsmåde, bør koordinaterne med det samme efter opmålingen skrives på en mærkat, der lægges i posen til

den enkelte genstand. En nedskrevet koordinat er i øvrigt også en god back up, hvis GPS'en skulle gå i stykker undervejs! Husk at skrive tydeligt med blyant. Brug ikke kuglepen, da skriften let opløses. Og er genstanden alt for våd eller der kommer til at gå nogen tid, inden den afleveres til museet, bør den lægges i en selvstændig pose, der lægges ned til genstanden.

Odense Bys Museer har udarbejdet en skabelon til fundmærkater (fig. 4), og hvis den anvendes, sikrer man, at genstanden ledsages af alle væsentlige oplysninger om lokaliteten (journal- eller matrikelnummer) samt koordinaterne. Flere amatører har endog fået fremstillet fortrykte "visitkort", som er lette at have i lommen, tasken eller pungen. De er lette og hurtige at udfylde korrekt – og hurtige at afkode for museumsmanden, hvilket er en stor hjælp når en stor fundsamling indleveres. Man skal blot sikre sig, at "visitkortene" er trykt i en god kvalitet, så skriften ikke flyder ud eller papiret opløses.

Hvis man ikke bruger fortrykte fundsedler, kan det være en god ide at skrive oplysninger om f.eks. journalnummer eller matr. nr. på fundsedler, før man går i marken (fig. 4); det er trods alt lettere at skrive hjemme ved skrivebordet end ude i en pløret og vindomsust mark!

Gør din arkæolog glad!

Få en aftale med museet om tidspunktet for indleveringen af genstandene, men lad generelt være med at vente for længe, for nogle genstandstyper og materialer tåler ikke at være "oven jorden" ret længe, før nedbrydningen starter.

Når genstandene indleveres til museet, er det en selvfølge, at der ligger en entydig fundmærkat i hver pose. Lad være med at komme med en "diversepose", som arkæologen også lige skal kigge igennem. Et grotesk eksempel på dette kan man læse mere om i min artikel i Fund og fortid nr. 2/2011, s. 4-11. Samlingen af genstande fra én lokalitet bør ledsages af en kortkopi, så arkæologen straks ved, hvilken sag genstandene hører til. Hvis man indleverer genstande fra to eller flere lo-

kaliteter er det en kæmpe hjælp, hvis fundposerne er samlet lokalitet for lokalitet. Lad være med at anvende betegnelser som "fra Kims mark", "fra kartoffelmarken" eller "fra marken med den forgyldte fibel som jeg tidligere har indleveret" eller lignende; selv om det enkelte fund eller den enkelte lokalitet er noget helt særligt i finderens bevidsthed, er den jo blot én af mange sager for museumsmanden. Derfor er det vigtigt med entydig identifikation som matrikelnummer, journalnummer eller lignende. Og altså allerbedst med et supplement i form af en kortkopi, hvor fundområdet er indkredset.

Hvorfor nu alt det bogholderi?

Jo, for jo flere oplysninger vi kan knytte til den enkelte oldsag, jo mere øges dens betydning som en "arkæologisk kilde". Kort sagt: Få veldokumenterede og godt afrapporterede genstande har langt større værdi for museumsfolkene og for den arkæologiske forskning end en kæmpe stak fund, som man kun har koordinater på. Det gælder således her som i så mange andre forhold: Kvalitet frem for kvantitet.

Arkæologerne er meget interesserede i "metadata" – dvs. oplysninger om, hvordan data er skabt. Det er allerede beskrevet, hvordan man skal foretage en korrekt indmåling, men det er selvfølgelig også vigtigt at skrive, hvilken projektion man har benyttet – og evt. hvilken GPS man har anvendt

ved indmålingen. Og hvis man vil fremsende koordinaterne i et excelark, vil det være en kæmpe hjælp for arkæologen (fig. 5).

Mange oplysninger om en detektoraf-søgning kan man samle i et rapportskema, der kan fungere som en slags checkliste, så man sikrer at alle væsentlige ting kommer med (fig. 6). Vigtigst er selvfølgelig en reference til det sted, man har afsøgt – som beskrevet et journalnummer eller matrikelnummer og et ledsagekort. Det er også meget væsentligt at kende udstrækningen af det område, der er afsøgt, og det gøres lettest ved at tegne afsøgningsområdets omkreds og angive hjørnerne med koordinater. Hvis koordinaterne angiver, at alle fund er samlet i et hjørne af en mark, er det jo vigtigt at vide, om det kan være et udtryk for en reel fundfordeling – eller om det skyldes, at det kun er dette område, der er afsøgt. I rapportskemaet kan man også samle andre oplysninger om afsøgningsområdet. Er der en historie knyttet til stedet, har du fundet gamle skriftlige kilder eller anekdoter er de rare at have registreret her. Med alle disse oplysninger, kan du også give lodsejeren en god oplevelse ved at give ham en kopi af rapporten – gerne sammen med billeder af de fundne genstande eller billeder fra afsøgningen.

Afsøgningens intensitet kan variere, og derfor kan det også være væsentligt at vide, om en mark er systema-

OBM j.nr. _____
Eller matr. nr. _____
Nord: _____
Øst: _____

Fig. 4. Skabelon til mærkat til detektorfund – eller andre arkæologiske fund. På bagsiden kan man evt. skrive finderens navn og hvad det er for en genstand man har fundet. Skabelonen kan fås som fil til udprintning på karton ved henvendelse til forfatteren.

tisk afsøgt (evt. af flere omgange), eller om man blot har gået hid og did – på kryds og tværs. Allerbedst er det selvfølgelig at lave en track-log på GPS'en (se Glenn Abramssons artikel i dette nummer af F&F), men en kort beskrivelse og/eller en kortskitse er fuldt tilstrækkeligt.

Det er også væsentligt for tolkningen af fundene, at arkæologen ved noget om afsøgningsforholdene på stedet: Var der majsstubble eller høje plovfurer, der umuliggjorde en tæt afsøgning, eller var der meget skrot, ildskørnede sten eller andet, der generede afsøgningen, således at man ikke kan regne med, at området er "renset" for fund.

Arkæologerne vil også gerne vide noget om jordbundsforhold og landskab på fundstedet – samt vide, hvem der deltog i afsøgningen, så der altid er mulighed for at vende tilbage med evt. opklarende spørgsmål. Det må være en selvfølge, at afrapporteringen også indeholder oplysninger om fund af andet end metalgenstande – f.eks.

lerkarskår, flintredskaber eller opløjede ildsteder mv. Sådanne fund og anlæg skal naturligvis dokumenteres med samme grundighed som en fibula eller en mønt. Det er forbavsende så sjældent jernredskaber indleveres til museet – og det kan kun være et udtryk for, at denne fundgruppe fravælges. Skriv derfor også, hvis der er diskrimineret for jern.

Endelig er vi altid glade for billeder. Indsend gerne digitale billeder af afsøgningen, landskabet og vigtige genstandes fundsted (fig. 7). Husk en beskrivelse af motivet på de enkelte billeder – og husk at skrive, hvem der har taget billederne!

Hvad kan museet bistå med?

Museerne hjælper gerne detektoramatørerne med forskellige remedier, der kan lette arbejdet med registrering af detektorfundene. Kortkopier, fundposer og -æsker, gule markeringspinde og fundmærkater er eksempler på materialer, som vi gerne stiller til rådighed for at sikre, at fundene registreres og behandles

bedst muligt. Selvfølgelig er vi også behjælpelige med vejledning i registrering. Hvis man derimod skal have vejledning ved køb af den "rigtige" detektor eller GPS, er museet ikke det rette sted at henvende sig; der fås den gode vejledning ved medlemmerne af de forskellige aktive detektorklubber.

Som beskrevet oven for, kan museet også sende skabeloner til fundmærker, så man selv kan skrive ud. Ligeledes kan vi fremsende skabeloner til indtastning af fundlister og til udarbejdelse af rapporter fra detektorafsøgninger.

Hold igen med rengøring af genstandene

Mange findere foretager en alt for grundig rengøring af genstandene, når de kommer hjem. Lad være med det! Selv en blød børste eller for den sags skyld rindende vand kan ødelægge en genstand, hvis overflade sidder helt løs. Jo mere nedbrudt genstanden er, når den kommer til museet, jo længere tid tager det for konservatorerne at rense den

X-nummer	Nord	Øst	Genstand	Bemærkning
X1	55-43676	10.50374	Fibula, korsformet	Finder: Kim
X2	55-43662	10.50458	Vægtlod	Finder: John
X3	55-43666	10.50292	Mønt	Finder: John
X4	55-43686	10.50344	Flintøkse	Finder: Kim
A	55-43679	10.50344	Sort plet, 1m i diam med sortbrændt sten.	

Fig. 5. Eksempel på skema med fund- og koordinatoplysninger. Hvis data er så systematiske, kan arkæologen hurtigt eksportere dem til et GIS-program (f.eks. MapInfo) og sende et præcist spredningskort til finderen! En skabelon til skemaet kan fås ved henvendelse til forfatteren.

Rekognoseringsrapport i forbindelse med detektorafsøgning

Journalnummer: 4716

Lokalitet: OBH 4716 Sallinge

Dato for afsøgning: 7-9/9

Tidsforbrug: 11 timer

Navn/adresse på lodsejer: Erik Berg Rasmussen (62641568)

lagttagelsesforhold/markens tilstand (nypløjet, stubmark, helt jævn etc.): _____

jævn men tilsæet (lav vækst)

Jordbund: (ler, sand, stenet etc.): Lerblandet sand mod NV
og Sandblandet muld mod NNØ

I øvrigt: (meget/lidt skrot i jorden, er der opløjede anlæg m.v.): fin jord
med meget lidt skrot, enkelte brøks

Herunder skitse af det afsøgte område incl. koordinater af hjørner:

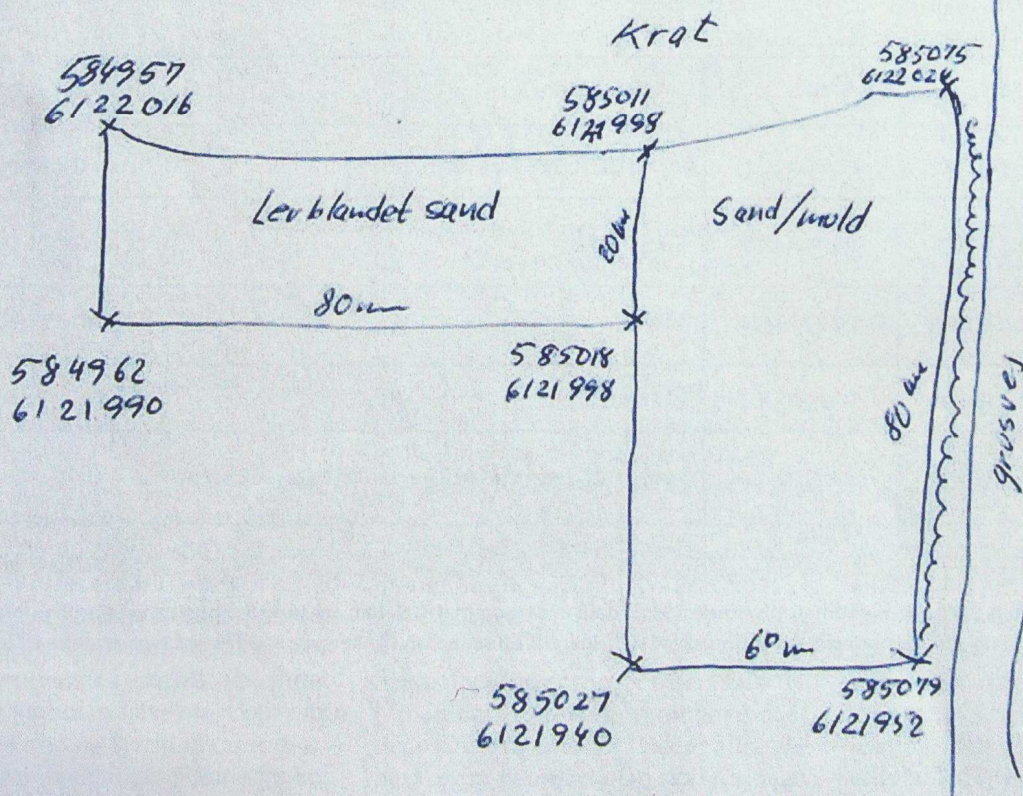

Fig. 6. Eksempel på helt kortfattet rekognoseringsrapport med angivelse af hjørnekoordinater på det afsøgte område.

Fig. 7. Helt forståeligt var Claus Jørgensen pavestolt, da han fandt denne ragekniv fra yngre bronzealder, så han sendte straks en MMS med dette illustrative billede. Det indgår nu som dokumentation i museumssagen. Som det fremgår af billedet, fandtes ragekniven ca. 25 m fra en gravhøj, og den stammer sikkert fra en oppløjet fladmarksgrav fra tiden omkring 800 f.Kr. Se også fig. 2.

Fig. 8. Den fynske amatørarkæolog Michael Nielsen har fundet denne smukke broche i 14 karats guld på en værkstedsplads fra yngre germansk jernalder-tidlig middelalder. Skønvirkestilen afslører dog, at brochen er fra begyndelsen af 1900-tallet og dermed hittegods, og som sådan er stykket afleveret på den lokale politistation. Foto: Asger Kjærgaard.

af. Overlad derfor dette arbejde til fagfolkene og bed i stedet om, at få et billede af stykkerne, når de er rensat af. Et yderligere incitament til at undlade at skrubbe på genstandene er i øvrigt, at finderens håndtering af genstanden efter fremkomsten også har indflydelse på størrelsen af danefægødtgørelsen.

Og glem ikke,

at fund, der er så nye, at de ikke erklæres for danefæ, kan være hittegods! (<https://www.retsinformation.dk/forms/ro710.aspx?id=126041>). På diverse detektorfora præsenteres ofte smykker – f.eks. guldringe – der ikke er danefæ, men som utvivlsomt tilhører hittegods-kategorien. Sådanne genstande har man naturligvis pligt til at aflevere på den lokale politistation, så sagerne har mulighed for at blive genforenet med deres retmæs-

sige ejer (fig. 8)

Skarp ammunition er en anden fundgruppe, som skal håndteres med omtanke; faktisk må man slet ikke optage uafskudte patroner fra jorden, da de er omfattet af våbenloven. Lad være med at bortkaste patroner – og slet ikke granater eller miner – på findestedet. Og lad være med at gemme sådanne fund hjemme i garagen som vi har set det i flere tilfælde. Miner og granater skal naturligvis straks indberettes, så fagfolk kan fjerne dem. Uafskudte patroner kan derimod afleveres på den lokale politistation, hvor venlige betjente gerne tager sig af at sende dem til destruktion.

Afslutning

Jeg håber, at denne gennemgang har givet lidt inspiration til at optimere detektorfundenes værdi, så de bliver mere end tilfældige metalstykker fra

oldtid og middelalder. Vi er meget interesserede i at få tilbagemeldinger om gode og dårlige erfaringer med de vejledninger, som er præsenteret her. Kontakt endelig forfatteren, hvis du har forbedringsforslag eller erfaringer, som kan bruges af andre. Spørg også i din lokale amatørarkæologiske forening eller detektorsammenslutning, hvor man kan høre af andres erfaring. Sidst, men ikke mindst: Tøv ikke med at sende en mail, hvis du kan bruge nogle af de skemaer og skabeloner, som arkæologerne på Odense Bys Museer har udarbejdet. Adressen er: mbhe@odense.dk.

Mogens Bo Henriksen